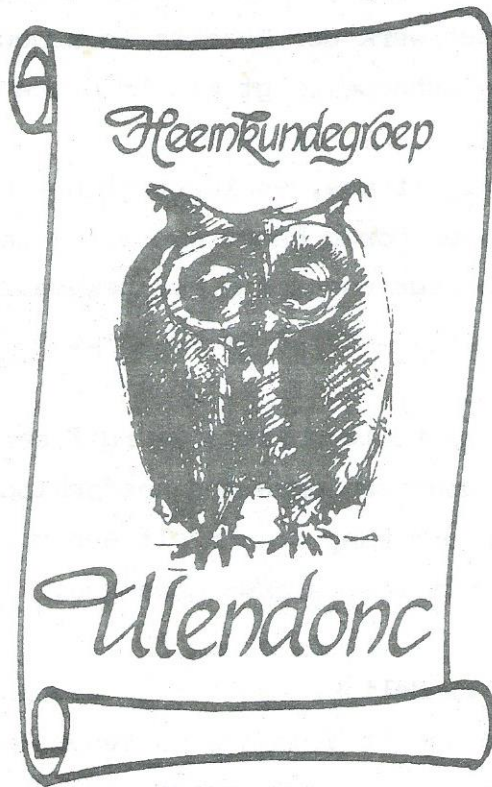

AGRARISCH OOSTEIND

heemkundegroep Ulendonc

AGRARISCH OOSTEIND

oktober 1988

Chris Leyten

DE DIEREN.

De landman gaat, nu de avond is gevallen,
En de arbeid slaapt, voor 't laatst zijn hoeve rond,
Hij keurt het werk der knechts in schuur en stalle,
En als zijn schaduw volgt hem trouw de hond.

Hij toeft bij 't vee, en luistert hoe het ademt,
Rond schoft en horen hangt een warme damp,
Die met een geur van zomer hem bewademt,
En in een nimbus nevelt om de lamp.

Dan loopt hij tastend langs de ruif der paarden,
Verwelkomd door een dreunend hoefgeklop,
Hij spreekt hen aan, en streelt een ruig behaarde,
Een speels hem toegestoken manenkop.

En als hij eindelijk, rustig na 't volbrachte,
De handen boven 't vlamvend houtvuur heft,
Vervult hem nog de ontroerende gedachte
Aan wat rondom hem leeft en 't niet beseft.

Aart van der Leeuw.

KARAKTERISTIEK VAN OOSTEIND.

"Waar de luchten wijder worden,
't Waterland in bos vergaat."

Zo begint het Brabants volkslied, en met deze twee regels is de karakteristiek van Oosteind, weergegeven in 'n notedop.

In het noorden een polderlandschap, in vroegere tijden 's winters vaak overstroemd, in het zuiden de hogere zandgronden met bossen en houtwallen.

En op de grens van deze twee gebieden slingerde langs de "natuurlijke lijnen" van het landschap de Uilendonkse Straat.

Het zuiden van Oosteind sluit aan bij de rest van de Brabantse zandgronden.

Vroeger bestonden deze zandgronden grotendeels uit bossen, heidevelden en stuifduinen.

Door houtkap waren die zandversteiviagen in de loop van de 16de eeuw, sterk toegenomen.

De heersende westenwinden brachten stuifzand aan van Seters en de Duiventoren, wat toen nog onbeboste gebieden waren.

Later nam de mens steeds meer van de zandgronden in bezit.

Om de akkers tegen het stuifzand te beschermen

werden er houtwallen aangelegd. Samen met de bossen en boomgroepen bepaalden die houtwallen dit "coulissen landschap". De houtwal diende niet alleen als windkering, maar ook als perceelscheiding, leverancier van boerengeriefhout, als productiebos - toen de leerlooiers nog "eek" = eikenschors gebruikten - en als veewering.

Soms sloot hij het erf aan één of meer zijden af, hoewel voor erfafscheiding toch meer heggen en afrasteringen dienst deden: de beukenhaag hield de scharrelkippen uit de moestuin.

Bij het bezien van de namen in dit gebied blijken vele toponiemen naar bos en heide te verwijzen: de Heistraat, de Brede Heistraat, de Heikantsestraat, de Bremstraat, de Berkenstraat, de Heikant.

Interessant in dit verband is de naam "Het Blik". De oude betekenis van het woord "blik" is hoge, schrale zandgronden, begroeid met hei.

Ook heidevennen, die 's zomers droog kwamen te staan, kregen dezelfde benaming.

Het gebied omsloten door de Heikantsestraat, De Oude Dongense Baan, (langs het bos), de Hogedijk en de Heistraat, wordt "Het Ruiters"

genoemd. Dit betekent "2 gerooide plek". Hier zal dus vroeger wel een bos hebben gelegen. Tot aan het eind van de vijftiger jaren lagen hier stukken bos op hoge zandwallen. Door zandafgravingen ontstonden steile hellingen, waarin tientallen gierzwaluwen hun nesten hadden.

Ook aan de Heikant lagen hoge, beboste heuvels: de Everdenberg. Eind zeventiger jaren zijn ze afgegraven.

De eerder genoemde Oude Dongense Baan loopt langs het enige stuk bos wat van dit alles is overgebleven. Vroeger was dit een van de verbindingswegen van Oosterhout met Dongen. Het moet voorwaar een fraaie route zijn geweest, dwars door de bossen en heidevelden. Of de reiziger van toen dezelfde mening was toegedaan, dient betwijfeld te worden, bevreesd als hij was voor struikrovers, bosgeesten, dwaallichtjes, witte wieven en wat dies meer zij.

Het is al heel lang geleden dat de zandgronden van Brabant door een blijvende bevolking in bezit werden genomen. De recente opgraving van een inheemse woning uit de Romeinse tijd nabij het ziekenhuis bewijst dat.

De hoge zandgrond lag buiten het bereik van de hoogste waterstanden van de zee.

De regenafvoer door middel van beekjes en rulletjes was echter nog gebrekkig. Tijdens natte perioden en stormvloeden van de zee konden de Maas en de Donge hun water niet kwijt en bleven alleen de hoogste gebieden droog.

In de 13de eeuw werd de Grote- of Zuidhollandse Waard bedijkt. Deze Waard strekte zich uit van Wioldrecht in het westen tot Vlijmen en Hedikhuizen in het oosten.

Ten zuiden van de Waard ving nu een groot moerasgebied aan dat in het zuiden begrensd werd door de zandgronden onder Oosterhout, Dongen en Loon op Zand.

Op deze grens van water en zand ontstond de Uilendonckse Straat.

Het is niet verwonderlijk dat juist daar veel boeren zich vestigden. Om zoveel mogelijk kostbare landbouwgronden te behouden, maar vooral om langdurig over goed en voldoende water te kunnen beschikken, ontstaat een lint van boerderijen.

Door verlanding (=vervenen van moerasgronden) en ontginning ontstonden er naar het noorden toe goede weidegronden.

Die ontginning gebeurde vanaf de Uilendonckse Straat naar het noorden toe. Men groef diepe lange sloten om het water af te voeren. De aarde werd gebruikt om de percelen op te hogen.

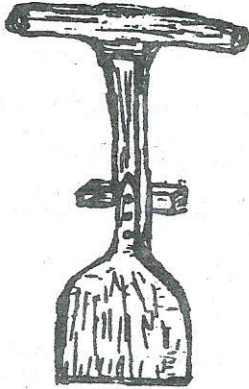
Op die manier ontstonden er lange, smalle percelen: het zgn. "slagenlandschap".

In de polder lagen verschillende hogere gebieden, bijv. Berckt, Kraanschot, Kijlen en Horstenblokken. Via dijken werden deze hoogten ontsloten: Berkdijk, Kraanschotsedijk, Kijldijk, Rijsdijk, Groenendijk en Horstendijk. Loodrecht op deze wegen vonden er ook ontginningen plaats. In het kader van de werkverschaffing werden in de dertiger jaren en tijdens de laatste oorlog de laatste oorspronkelijke gebieden ontgonnen.

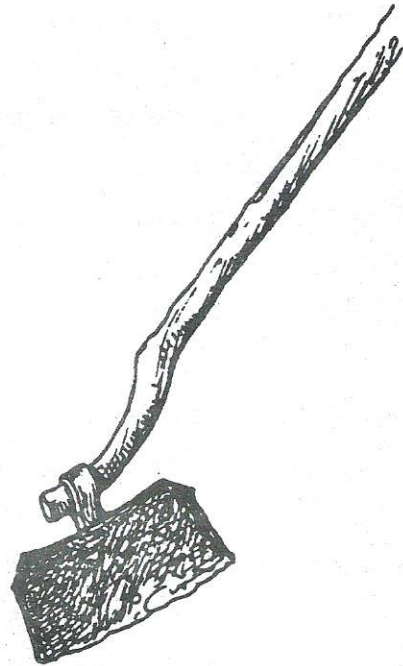
Ook de turfuitbating heeft op dit landschap een onuitwisbare stempel gedrukt. In de Dongendijkse - en Willemspolder zat op talrijke plaatsen een dikke veenlaag. Deze moer leverde een goede brandstof: de turf. Men maakte hier natuurlijk een dankbaar gebruik van, niet alleen voor de eigen brandstofbehoefte maar er ontstond ook een levendige handel. Omdat er voor het uitmoeren van percelen vergunning nodig was, bevinden zich vele gegevens in het Streekarchief van Oosterhout. Het oudste stuk is uit het jaar 1698 en betreft percelen in de Groenendijk. Tot in deze eeuw (1918) hebben er veenafgravingen plaatsgevonden. Omdat het veen vaak tot op

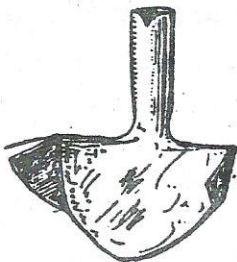
grote diepte werd uitgegraven ontstonden de zgn. "putten". Deze zijn door ontginning verdwenen.

turfgreef

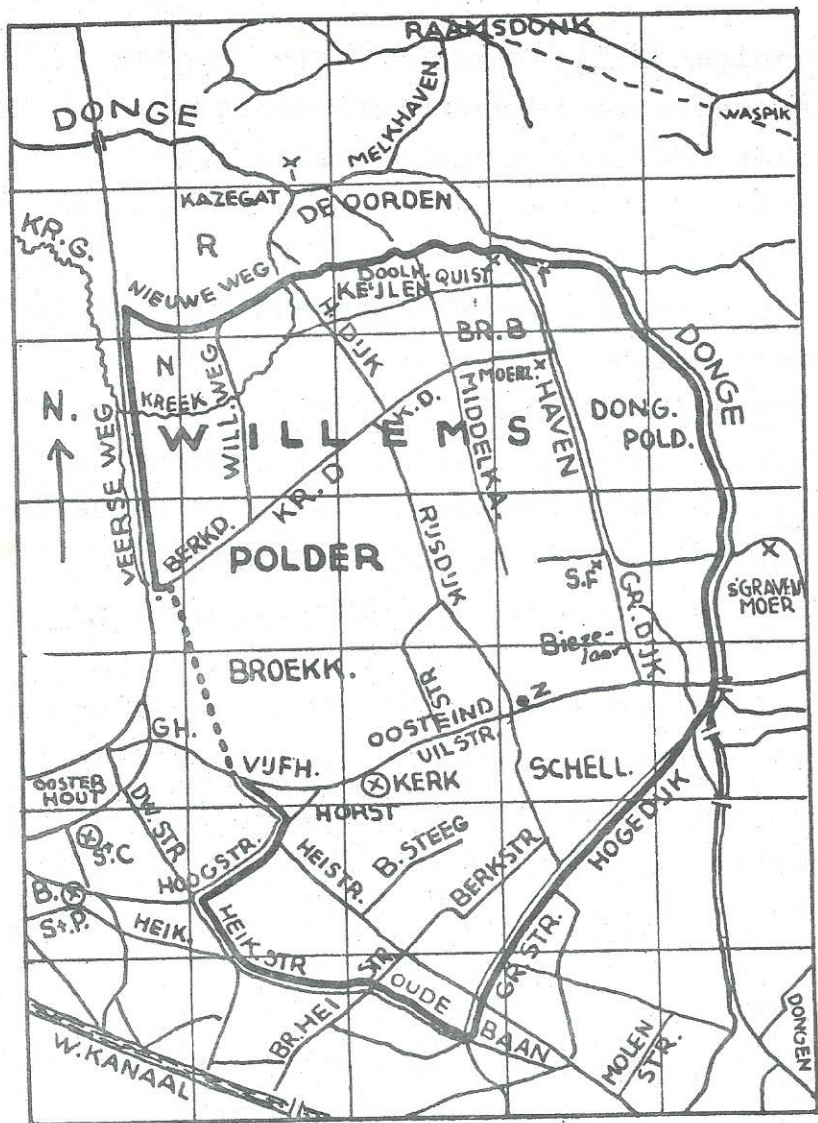

turfbijl

turfbot

PLATTE GROND PAROCHE OOSTEIND

VELDNAMEN.

De navolgende lijst van straat-, streek- en perceelnamen is verre van volledig.

De heemkundegroep Ulendonc zal hieraan in de toekomst een uitgebreid onderzoek wijden.

Uw bijdrage is van harte welkom.

Waar mogelijk is gebruik gemaakt van officiële archiefstukken.

Berkensteert. In 1801 : "Jan Adr. Oomen maakte een nieuw houten sluiske in de Berkensteert"

Berckt. In 1465: "beemden gelegen in de Berckt bestaande uit land en water, 9 bunder, hodende (=grenzende) aan den Craenschotsen dijk."

Berckdijk. 'n Dijk is 'n iets verhoogde weg vaak loodrecht op het dal van een waterloop.

Biezelaar. De betekenis van laar zou zijn 'n moerassig terrein. Hier dus begroeid met biezen.

Blik. Heideven. (Zie hoofdstuk karakteristiek van Oosteind.)

Borstlappenveer. Hier lag vroeger een smokkelveer tussen de gewesten Holland en Brabant.

Brede Heistraat. Voor het graven van het Wilhelminakanal liep deze weg in het verlengde van de Berkensteert naar de Zwarte Waal en de

bossen van de Duiventoren.

Broekkant. "Broek" = moeras. Later na ontwatering ook weiland.

Bruine Baard. Herkomst van de naam is onduidelijk. Misschien is baard hier 'n afleiding van bar of barn = stromend water.

Bundersticht. Liep van de Heistraat naar de Langakkers. Voor de invoering van het metrieke stelsel in het jaar 1820 was 'n bunder 400 vierkante roeden, ofwel 1,29 hectare. Na 1820 duidde men met de term bunder echter de nieuwe maat- de hectare- aan.

De oude maat werd nu "oud bunder" genoemd. Als toponiem komt bunder vooral voor in laat ontgonnen vochtige gebieden.

Als oppervlakte maten in oude gebieden werden ook vaak gebruikt: lopenzaad (0,215 ha.) en veertelzaad (0,86 ha.)

Doolhof. 'n gebied met veel ruige plantengroei gelegen in Keylen.

Ekelstraat. Ekel = vrucht van de eikeboom.

Everdenberg. 1718. "Jan en Adriaan Klis hebben.... ingeneemd.... zijnde Everdenberg aan den Heikant." Bergen bestaan in de Baronie altijd uit losse stuifgevoelige zandheuvels.

Griendsteeg. 1802. "Arn. Broekhoven werkte aan 'n heul op het Oosteind en de Griend tegenover het huis van Wilh. Knaap en bij P Vermeulen."

Groenendijk.1442: "beemden (moerassige hooilanden) gelegen tussen de Donge en den Groenendijk."

Groenendijkse haven. 1675; "Octroye tot het graven ven een haven."

Groenstraat. 1446: "land gelegen in de Gruynstraete." 1471: "huys ende hof staende in die Groenstraet tot Ulendonck."

Heikant. "1716 't Clooster van Sint Catharinen-dal ingeneemde aen den Heykant 2 bunder alle bos".

Heistraat. "1656: Taxatie gedaen bij Schout en Schepenen en de geswoerens der Vrijheyten en de Heerlyckheyten Oosterhout: de Lange Ackers, de Heystraet en den Horst."

Hoogendijk. Deze naam is van latere datum. Lange tijd heette ook de Oosteindse kant Groenstraat.

Hoge Akkers. Het woord akker duidde oorspronkelijk bij een nederzetting gelegen bouwlandcomplex aan.

Hoogstraat. Volgens M. Schönfeld ('n bekend deskundige op het gebied van naamgeving) is Hoogstraat "via Alta" de naam voor elke weg die hoger ligt dan het terrein of een andere weg in de nabijheid.

Den Horst. "1459: Jan van Bruheze Rutgersz.

verkoopt Aert van Tolloysen die helft van een stuk beemd, geheyt den Horst, houdende omtrent 2 bunder onder land en water gelegen gemeyn en onbedeyld met de andere helft, die Barbara zijn zuster toebehoort".

Horst is een vrij veel voorkomend element in de Baronie.

Vanuit een concentratiegebied in Noordwest Duitsland zou het woord zich verspreid hebben naar andere streken. De betekenis zou zijn: "verhevenheid met lage begroeiing na voorafgaande begaanbaarmaking door vuur". Het woord horst zou dan samenhangen met het Germaanse hursti-gloed.=brand.

Schönfeld geeft als betekenis "nest" (vgl. adelaarshorst), ook een met kreupelhout begroeide hoogte".

In de polder werden stukken pas drooggevallen grond aangeduid met horst.

Horstenblokken. 'n Blok is een omsloten stuk grond, die ongeveer de vorm van een vierkant heeft, meestal in gebruik als weiland.

Kaaiiensticht. Dialectvorm van de familienaam Key.

Kerkepadje. Liep vroeger van de Berkenstraat door de Langakkers, het Langpadje en Kaaiiensticht naar de Provinciale weg.

Het huidige Kerkepad is tijdens de ruilverkaveling in de jaren 80 aangelegd.

Keijlen."1446 stuk erfs in de Keijlen, neven die Middelkaa aan de Dongedijk."

Herkomst van het woord is onduidelijk. Waarschijnlijk afgeleid van kille= laagte tussen hogere delen.

Keiakkersteeg.Liep vanaf de Griend naar de Schellingen.

Korte en Lange Voren.Benaming met het element voren komen veel voor in de Baronie. Ze zijn uiteraard ontleend aan het ploegen. Men komt de tegenstelling korte-lange regelmatig tegen.

Kraanscot."1443 Van Rutger van Bruheze int Craenschot nevens Jacob mijnsheeren erve, dat men heyt die Berckt."

Het element schot is beboste hoek hoger land, uitspringend in moerassig terrein.

Langakkers.Lagen aan het eind van de Bundersticht in de richting van de Griendsticht in de Onnutte velden.

Langpadje. Tussen Kaaiensticht en de Bundersticht.

Maaierspad.Afgeleid van de familienaam Hooymeyers.Loopt van de Berkenstraat naar de Hoogendijk.

Meesterstiggeseke.Lag achter het schoolhuis, (Hoogstraat 104).

Moerzicht. 1698: 'n kaart uit het archief van uitgemoerde landen in de Groenendijk ten zuiden van "Moerzicht".

Moerdreeve. (of Turfdreeve, later Reep) 1779:....."toebehorende wijlen Dhr. Adr. van Gils, van de Groenendijk af tot het Rijsdijkje toe, en zulks onder deze expresse conditite en limitatie dat niemand buiten hem en zulks ter seclusie van alle andere turf over de voorzegde weg zal komen of mogen vervoeren".

Onnutte velden. Velden: stukken grond die als regel vrij laat ontgonnen zijn. Met veld duidde men oorspronkelijk de woeste grond aan. Na ontginning bleef de naam veld aan het nu in cultuur gebrachte perceel gehecht. Het eerste woord spreekt voor zich.

De Oorden. Oord=waarschijnlijk rand van een landstuk. Had vaak een negatieve betekenis.

Oude Baan. 1760:....."van de nieuw te maken weg, strekkende van de Dongensche Heuvelstr. naar de Heistraat onder Oosterhout, geresolveerd hebben die linea recta ter bovengenoemde plaats te maken, zo ver deze jurisdictie strekt, n.l. tot de Groenstraat in die verwachting dat Ued. de gemelde weg van de Groenstraat tot aan de Heistraat ook linea recta zullen gelieven te maken"....

Oude Dongense Baan. Was dus voor 1760 (zie hierboven) een van de belangrijkste verbindingswegen tussen Oosterhout en Dongen.

(Zie ook hoofdstuk karakteristiek van Oosteind)

Oude Straatje. Liep vroeger van de Uilendonckse straat naar het schaar Domeinbos. Is na de ruilverkaveling verdwenen.

Peperstraatje. Zo werd vroeger het straatje tegenover café de Schuur genoemd.

Ruiters. Is gerooide plek. Zie hfst. karakteristiek van Oosteind.

Rijsdijk. 1656: "Taxatie goederen tusschen den Rijsdijck en de Groenendijck geheeten den Hoogen Bieselaar."

't Woord rijs schijnt afkomstig te zijn van het Germaanse hris= twijg, dunne tak.

Schellingen. 1697: "Taxatie landerijen onder Oosterhout; Grindt en Schellingen 64 bunder en 40 roeden". De herkomst van het woord is onduidelijk. Velen verwijzen naar de middeleeuwse munt met dezelfde naam.

De beste verklaring lijkt mij dat het afgeleid is van schild: wegens de overeenkomstige vorm d.w.z. bolliggend stuk land.

Ulendonc. 1308: "Schepenen in Breda oorkonden, dat ten overstaan van hen Stephanus, genaamd van Waalwijk, heeft verklaard, van de Abdij

van Tongerloo in erfpacht te hebben genomen
12 bunder nieuw weiland te Haenlaere onder
Ulendonc, tegen een cijns, jaarlijks te
betalen in de hof Nieuwland te Alphen.

1330 : " Aantekening dat Graaf Willem III van
Holland onder meer heeft verklaard, dat de
verlegging van de sluis van Ulendonc van de
heerlijkheid Oosterhout naar het Graafschap
Holland, de rechten die Willem van Duvenvoord,
heer van Oosterhout daarop heeft, niet kan
verkorten."

'n Donk is een zandige opduiking in een
moerassig gebied.

Vijfhuizen. Genoemd naar de vijf huizen die
er stonden.

Willemsweg. 1656: Taxatie goederen. "Het Hooge
Craenschot tusschen de Creecke tot Willemswegh
12 bunder."

Winkelsticht. De huidige Brouwerijstraat
Waarschijnlijk stond aan het begin 'n winkeltje
(Van de Ouweland?)

'n Afleiding van winkel: hoek, punt lijkt
niet waarschijnlijk.

BOERDERIJEN.

Als we de boerenbehuizingen van Oosteind bekijken, valt al gauw de grote verscheidenheid op Oosteind was dan ook 'n echt grensgebied:

1. De oude grens tussen het hertogdom Brabant en het graafschap Holland liep achter in de polder, waar nu de grens tussen Raamsdonk en Oosterhout ligt. De Groenendijk en 's Gravenmoer waren Hollands (dus protestants).
2. Oosteind lag op de grens van land en water; zandgrond en kleigrond.
3. Oosteind ligt nog net in de Baronie van Breda. Het midden van Brabant heeft wat zijn boerderijbouw betreft veel Kempische kenmerken. Die zijn ook hier doorgesijpeld.

Tot de alleroudste behoren zeker de boerderijen van J. Haagh, Provincialeweg 137, A. van Leent, Provinciale weg 160, J. van Dongen, Provinciale weg 109 en K. Jaspers Provincialeweg 147. De dubbele wolfskap verraadt met redelijke zekerheid 'n hoge ouderdom. Ook de boerderij van C. de Boer, Groenendijk 2 is van zeer oude datum.

Waarschijnlijk zijn er nog wel meerdere boerderijen van hoge leeftijd, maar vaak is door herbouw of verbouw het oorspronkelijke karakter verloren gegaan.

Om 's zomers het felle zonlicht te temperen stonden er voor veel boerderijen geschoren leilinden. Alleenstaande boerderijen (bv. van Quist) gingen schuil onder zwaar geboomte. Op die manier werd de boerderij als het ware een eenheid met het landschap en werd daarin een markant herkenningspunt .

De meeste boerderijen behoren tot het "Vlaamse schuur"type. Dit type komt al in het begin van de 17e eeuw voor in het zuidelijk deel van de Baronie van Breda.

Door het gebruik van hout voor de wanden en stro, later riet, voor het hoge dak, ontstond er op een eenvoudige manier een zeer doelmatige opslagruimte. De meeste zwartgeteerde schuren stonden dicht aan straat.

De hoge inrijdeuren, waarlangs de karren met graan binnengereden werden, zaten aan de erfkant en hier golfde het rieten dak omhoog. De lage uitrijdeuren waren aan de straatkant Bij Kees Jespers, Provincialeweg 147 loopt het dak van de Vlaamse schuur tot laag boven de grond af, zodat een bergruimte ontstaat voor gereedschap en wagens.

Het woongedeelte en stalgedeelte vormden een eenheid, slechts gescheiden door een muur. Ook de langgevel boerderij vinden we hier in

Oosteind. Evenals het Vlaamse schuur type is het niet ontstaan uit een hallehuis (mens en dier leven in één ruimte) maar uit een aantal aanvankelijk vrijstaande gebouwen die voor het gemak aan elkaar zijn geregen en onder één doorlopend dak zijn geplaatst.

Bij vergroting van het bedrijf konden aan de boerderij heel gemakkelijk nieuwe ruimten worden toegevoegd. Een goed voorbeeld hiervan is de boerderij van P. Leemans, Hoogstraat 102. Door 'n aanbouw is het woonhuis opgesloten tussen 2 bedrijfsruimtes.

'n Ander voorbeeld is de boerderij van C. Loonen Provincialeweg 51. Hier is het stalgedeelte dwars achter het woongedeelte geplaatst, waardoor een soort T-behuizing ontstond.

Voor de bouw van de boerderijen maakte men gebruik van materialen die in de onmiddellijke omgeving te vinden waren. Van leem bakte men in kleine veldovens zachte stenen, hout gebruikte men voor de gebinten en voor de schuur. Was hout te schaars of te duur, dan gebruikte men vlechtwerkwanden bestreken met klei of leem. Het dak bedekte men met stro, later met riet of pannen.

Wat de plaatsing van de boerderijen betreft zijn er een aantal mogelijkheden;

- Met de achterzijde naar de weg. Om geen dieven of plunderende soldaten te lokken werd de weinig aantrekkelijke, onaanzienlijke achterkant, zonder deur naar de weg gebouwd.
- Met de kopgevel naar de weg gebouwd. De Hollandse invloed komt hierin duidelijk tot uitdrukking.
- Met de lange gevel naar de weg. Deze manier van bouwen vinden we ook in Midden- en Oostbrabant.

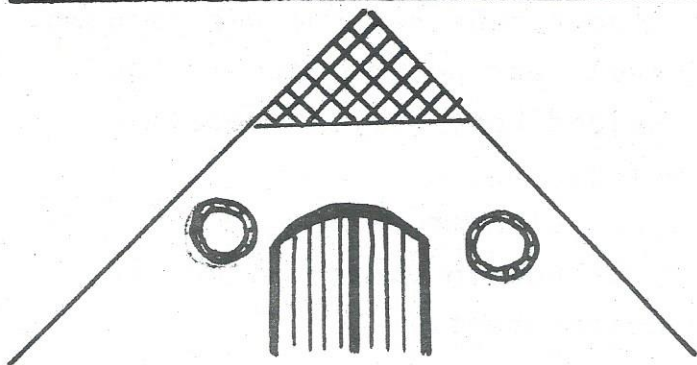
In deze eeuw zien we een aantal nieuwe ontwikkelingen. Typisch voor Oosteind is dat een aantal voormalige leerlooierijen en burgermanswoningen in gebruik worden genomen als boerderij. Voor de oorlog en ook daarna verschijnen er steeds meer kop-hals-romp boerderijen: een in drieën geleed bouwwerk, waarvan de romp wordt gevormd door schuur en stal, de kop door het woonhuis en de hals door 'n laag verbindingsstuk, dat dienst doet als doorgang of bijkeuken.

Omdat er door oorlogsgeweld op Ter Horst en op de Heikant boerderijen afbrandden vinden we daar wederopbouwboerderijen.

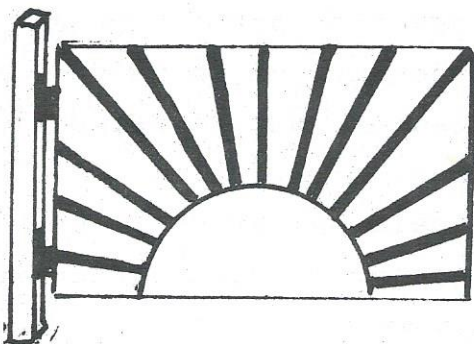
Recent is de verregaande specialisering, vooral in ruilverkavelings gebieden, die tot uitdrukking komt in lage, grootschalige

schuren waarin op haast industriële wijze melk, varkensvlees, braadkippen of eieren worden geproduceerd.

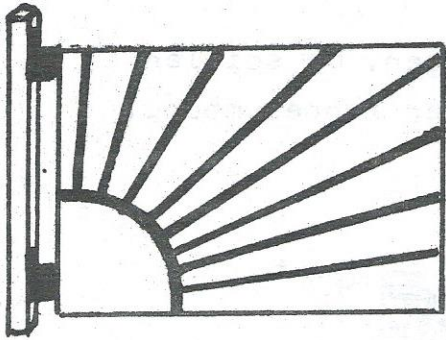

Hoe kan het anders op Uilendonck! De ronde openingen in de achtergevel worden uilegaten of maangaten genoemd. Ze zijn o.a. te zien bij B. Schoenmakers, Prov.weg 103 en bij Prov.weg 107.

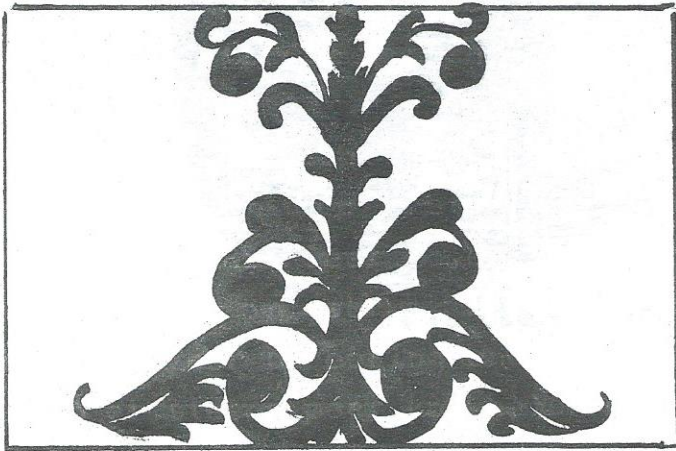

In dit hekwerk wordt de opkomende zon gesymboliseerd. Het zonneteeken is van Germaanse oorsprong.

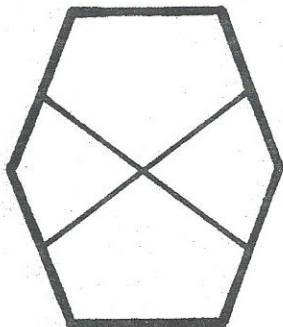
Het is te vinden bij L. de Wit, Berkenstr. 27.

Ook bij W.Muskens,
Prov.weg 93, vinden
we in het hekwerk een
zonnelymbol.

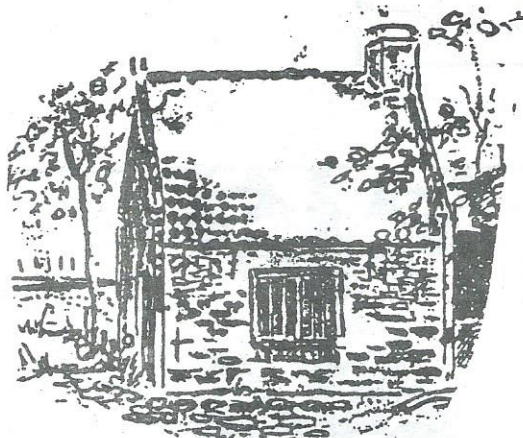
Dit is een levensboom, symbool van het mense-
lyk leven. Is ook afkomstig van de Germanen,
die bomen vereerden. We vinden ze in boven-
lichten van vele boerderijen.

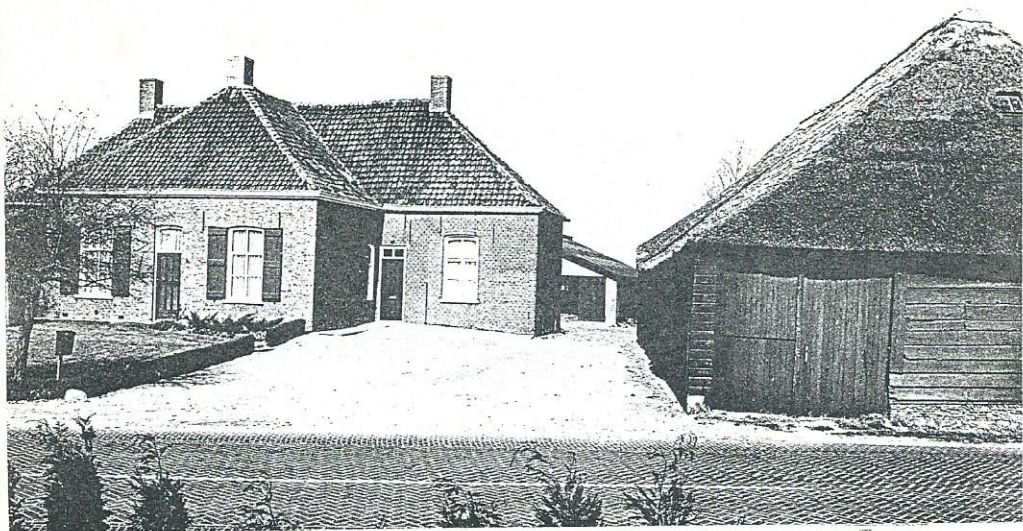
Bij A.van Arendonk, Berkenstr.2
vinden we in de van oorsprong
Vlaamse schuur een raamwerk in
de vorm van een afgekorte ruit.
De ruit is een vruchtbaarheids-
symbool. Men hoopte dat de schuur

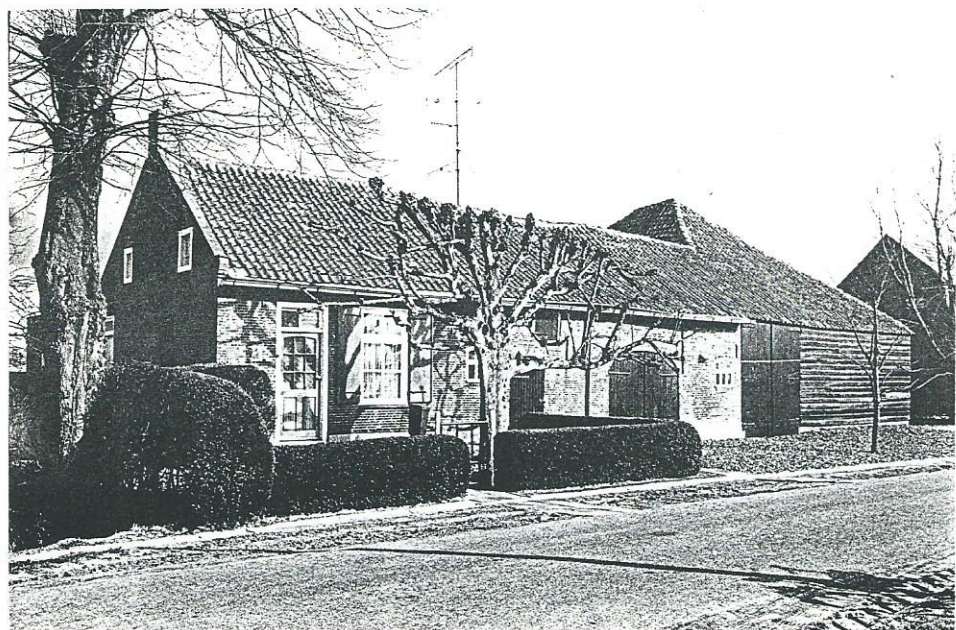
een grote oogst zou herbergen. De spijlen in
het binnenwerk zijn weer een zonnelymbol.

het bakhuys

Voormalige brouwerij. Provincialeweg 89.

Langgeveltype. Griendsteeg 15.

Vlaamse schuur type. Hoogstraat 102.

Zeer oude boerenbehuizing. Groenendijk 2.

HET BOERENLEVEN.

Het boerenleven in vroeger tijd bestond uit hard werken en sober leven.

In deze tijd van mestoverschotten klinkt het misschien wat vreemd, maar het grootste probleem voor de boer vroeger was om aan voldoende mest voor zijn akkers te komen.

De mest kwam voornamelijk uit de potstallen. Dit waren verdiepte stallen waarin het vee op zijn eigen mest stond en steeds hoger kwam te staan, naarmate de stal meer met mest werd gevuld.

Om de hoeveelheid stalmest te vergroten werd het vermengd met plaggen, die werden gestoken op de hei. Ook kleingesneden roggestro en slecht hooi uit de polder werd hiervoor gebruikt.

Om zoveel mogelijk mest te krijgen werden de koeien 's avonds vanuit de polder weer naar de potstal gestouwd. Daar werden ze gemolken en wat bijgevoerd.

Zodra de potstal vol was, werd hij leeggeschept en werd het mengsel van stro, plaggen en mest op het bouwland gebracht.

Tot de vijftiger jaren van deze eeuw was een enkele potstal hier nog te vinden, de laatste

bij "Jantje Kaai", Provincialeweg 80.

Ook de schapen werden vooral voor de mest gehouden.

's Morgens vroeg ging de herder met zijn kudde de hei op. De schapen kwamen van verschillende boeren en werden gehoed door 'n herder die hiervoor betaald werd. 'n Enkele boer had zijn eigen kudde.

Toch was er altijd nog vraag naar mest. Van de schippers kocht men vloeimest bij, die werd aangevoerd via de Groenendijkse haven. (Met twee vingers werd de dikte van de mest "geproefd"). Het boerenbedrijf was grotendeels gericht op het voorzien in eigen behoefte. Wel probeerde men een overproductie te bereiken, zodat overschotten konden worden verkocht, maar van het telen van handelsgewassen was nog geen sprake.

Het vee was natuurlijk de hoofdzaak. De melk werd gekarnd. De karnmolen werd met de hand bediend of door 'n os of paard getrokken met behulp van een manège of rosmolen.

De boter werd geveut, verkocht op de botermarkt in Oosterhout of verhandeld tegen winkelwaar bij kruideniers.

Op 27 februari 1899 vindt de oprichting plaats van de coöp. zuivelfabriek "De Eendracht".

Dan komt er een einde aan het thuisverwerken van de melk.

In het bakhuis werd eenmaal per week brood gebakken, vooral roggebrood. Rogge was het graanprodukt van de zandgrond .

Gerst kwam weinig voor, haver daarentegen wel.

Haver werd vooral gebruikt als paardevoer.

Het paard kreeg de haver uit een houten emmer, waarvan de bodem op ongeveer 1/4 deel van de diepte zat. Een paard dat heel hard moest werken kreeg 1 kwartier (=ong. 4 kg,) haver per dag.

Boekweit(bokkert) werd verbouwd voor varkensvoer, voor het maken van boekweitpap en voor het bakken van struif.

Boekweit werd niet in de schuur gedorsen, maar buiten op het erf. Heel de buurt kwam helpen. Terwijl enkelen de boekweit van het veld haalden, werd met ongeveer 6 man gedorsen.

Boekweit werd in tegenstelling tot rogge of haverniet op het veld gebonden, maar met acht of tien garven in dakvorm tegen elkaar gezet. Daarom had men bij het laden op de kar speciale vorken met lange tanden. Het werd los op de wagen naar huis gereden en de lader bleef steeds op de kar zitten.

Als alles gedorsen was sloeg men met de vlegels allen tegelijk. Bij de derde slag riep men

"fooi".

Dit herhaalde men driemaal.

Dit was voor de vrouw des huizes het teken om met de jeneverfles te verschijnen.

Als dan eindelijk 's avonds na het zuiveren door de kafmolen en het zeven, de boekweit op zolder lag, werd er getrakteerd op bokkerdefooi, dit bestond uit rijst met safraan en bruine suiker en natuurlijk ging ook de jeneverfles rond.

Was de oogst heel goed dan werd 'n gedeelte verkocht op de beurs in Oosterhout.

Hennep(kemp) werd gezet voor touw.

Koolzaad werd gezaaid voor olie in de lampen (snotneuzen) en voor spijsolie. Op vasten en onthoudingsdagen werden de aardappelen niet gebakken in reuzelvet maar in plantaardige spijsolie.

Vlas werd gebruikt om draden (lijnwaad) te spinnen. Vlaszaad leverde lijnolie voor verlichting en verfbereiding. Vlas werd niet gemaaid maar met wortels uitgetrokken. Om de zaadbolletjes te verwijderen, werd het gerepeld. Het werd door een ijzeren kam gehaald.

Om het vlies los van de stengels te krijgen werd het vlas geroot, onder water gehouden.

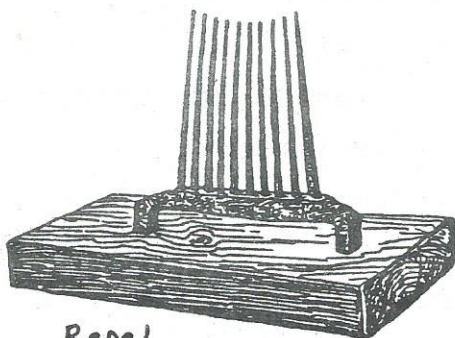
Na het drogen kwam het braken op een braakbord, de stengels werden gebroken, maar de buitenbast, het lint genaamd, bleef heel.

De stengels noemde men eesters.

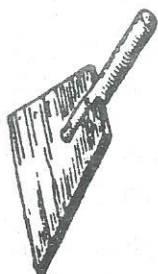
Het zwingelen op het zwingelbord met de zwingelspan diende om de stukjes die nog aan het lint zaten er af te slaan.

Het was een vuil en stoffig werk. Vaak gebeurde het door mensen, die er hun beroep van hadden gemaakt.

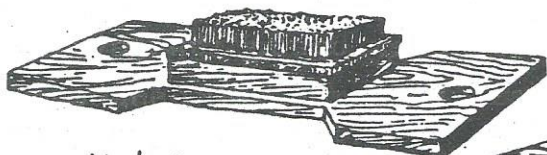
Daarna werd het vlas gehekeld. De hekel had fijne naalden en daar werden de linten doorgeslaan. Dit was meestal het werk voor de vrouw. Daarna kon het spinnen beginnen.

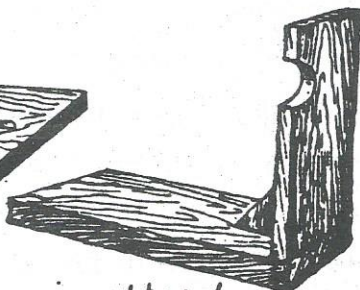
Repel

zwingelspan.

Hekel

zwingelbord

Op roggestoppel werd vaak spurrie gezaaid. Hierop werden in oktober de koeien getuierd. Er werd ook wel spurrie gemaaid om in de stal te voederen. Omdat het gewas slecht tegen de vorst kon, mislukte het wel eens.

Ieder, zowel de boeren als de burgers, hield één of meerdere varkens. Ze werden gevoerd met 2/5 deel boekweit en 3/5 deel aardappelen. Het koken gebeurde in de schouw aan de haal. Om de ketel van huis naar de stal te vervoeren, had men een platte lage ketelwagen. Op sommige boerdereijen had men een draaihaal. De ketel was dan opgehangen aan een draaibare ijzeren staaf, welke door de deur van de "moos" (=keuken) in de stal kon worden gedraaid. Het slachten van het vetgemeste huisvarken was een feestelijke gebeurtenis. Zodra de spekvliegen waren verdwenen (eind oktober) werd er geslacht. Met heet water uit het fornuis werd het haar geweekt en losgeschraapt. Hart longen lever en tong werden onmiddellijk op het vuur gezet.

De darmen werden schoongespoeld om later de worst in te draaien. Van de kop maakte men zult.

Het vet werd in blokken geaneden, gesmolten en in Keulse potten gegoten. Dagen achtereenvolgend at men de overgebleven kaantjes.

Het rugvlees, ribstukken en hieltjes werden ingezouten en in de kelder in de pekelduip opgeslagen.

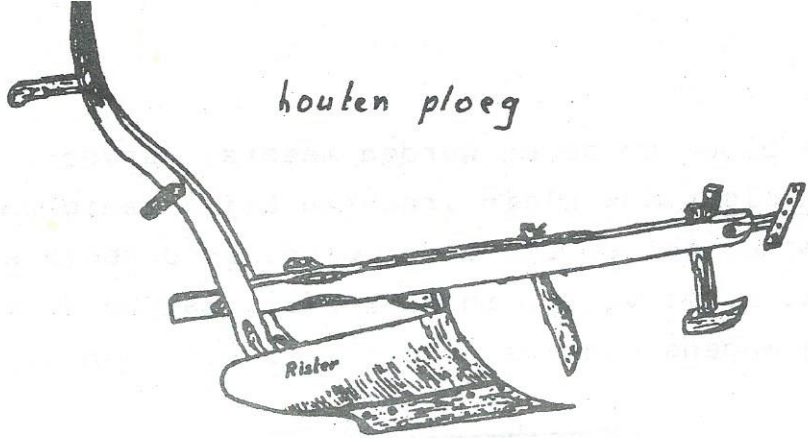
De worsten en hammen werden in de grote schouw opgehangen om gerookt te worden.

Voorlopig was er weer vlees op tafel.

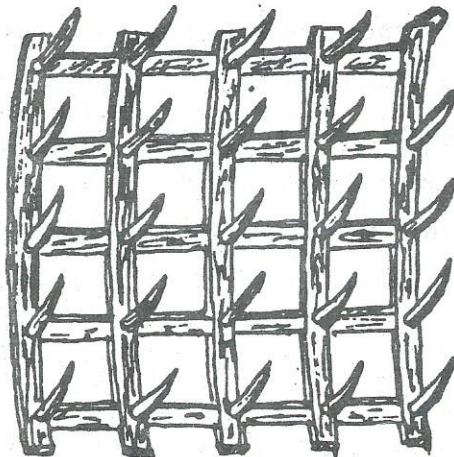
LANDBOUWWERKTUIGEN.

Het landbouwwerktuig bij uitstek is natuurlijk de ploeg 'n Voorloper ervan was het eergetouw. Lang voor Christus werd het in deze streken al gebruikt. Het eergetouw was geheel van hout gemaakt. 'n Ploegschaar in de vorm van een pijlpunt trok geulen en scheurde zo de grond open. 'n Echte ploeg was het eergetouw niet, omdat de grond niet omgekeerd werd. Daarvoor is 'n rister of strijkbord nodig. Toch werd het eergetouw, ook zool- of haakploeg genaamd, tot laat in de middeleeuwen gebruikt. Na het jaar 1000 wordt steeds meer de keerploeg gebruikt. Meestal was de ploeg van hout gemaakt, ook de rister, en was alleen het ploegijzer, de naam zegt het al van metaal. In die tijd werden runderen als trekdieren steeds meer vervangen door paarden, die al wel als rij- en lastdier werden gebruikt. Van doorslaggevende betekenis hierbij was de uitvinding van het borsttuig, zodat niet langer de keel van het paard werd dichtgeknepen bij het inspannen. Ook het hoefijzer is uit deze tijd.

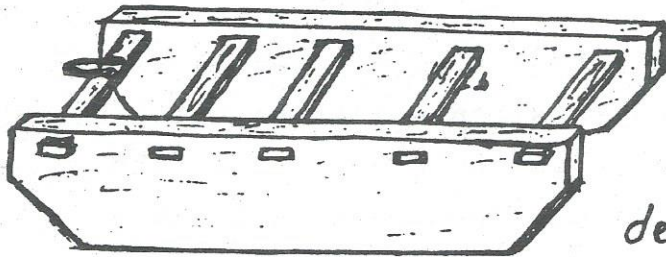
houten ploeg

De eg werd gebruikt om het geploegde land fijn te maken (slichten) en na het zaaien het zaad weer in te eggen. De eg werd ook gebruikt om stoppeland open te trekken of onkruid te verzamelen. De eg werd aan een hoek getrokken door een paard. De boer bewoog door middel van een touw met een dwarshoutje de eg zo nu en dan op en neer. Ook kon hij op die manier de eg wat oplichten, bijv. om na het maaien van het graan met de eg de achtergebleven aren te verzamelen.

de eg

De ploeg en de eg werden meestal vervoerd met de slee. Ook klein vrachten bijv. zaaigraan werden met de slede vervoerd. In drassig en nat land, vooral in de herfst, zakten de karren en wagens vaak weg, De slee bracht dan uitkomst.

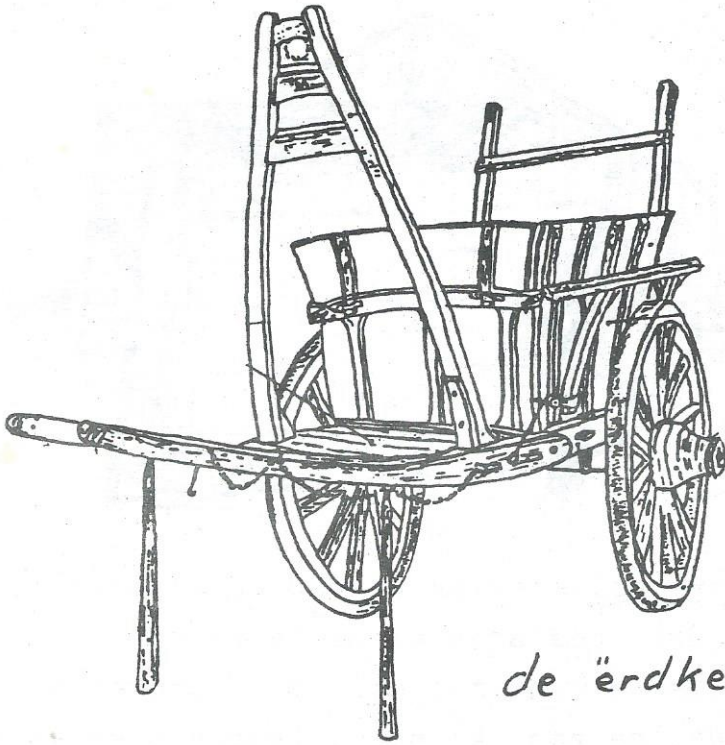
de slee

De aardkar ("erdker") Deze werd vaak gebruikt voor alle mogelijk vervoer op en rondom de boerderij. De bak bestond uit twee zijplanken die gesteund werden door staken of rongen. Het voor- en achterbord waren afneembaar.

Bij het binnenhalen van de hooi- en graan-oogst werden er voor- en achter 'n giek, ook wel gek genaamd geplaatst.

In de voorste giek werd de hooiboom geplaatst, die achter met een touw werd strakgetrokken.

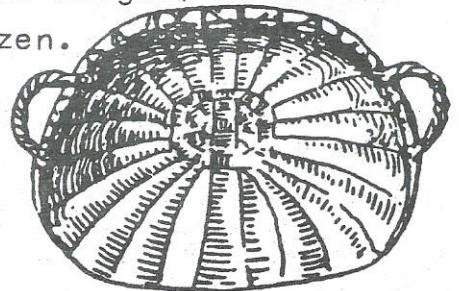
De bak kon kiepen en werd vergrendeld door 'n slag- of kapbout.

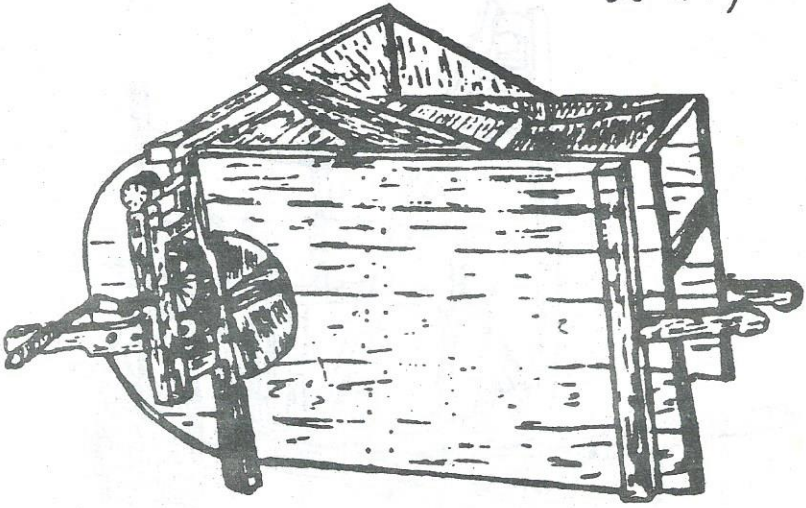
de  rdker"

De Kafmolen (wanmolen) Na het dorsen moest het kaf van het graan worden gescheiden. Hiervoor gebruikte men een wan, een van wilgenhout gevlochten platte mand. Hierin werd het graan omhoog geworpen, zodat de wind het kaf kon wegblazen.

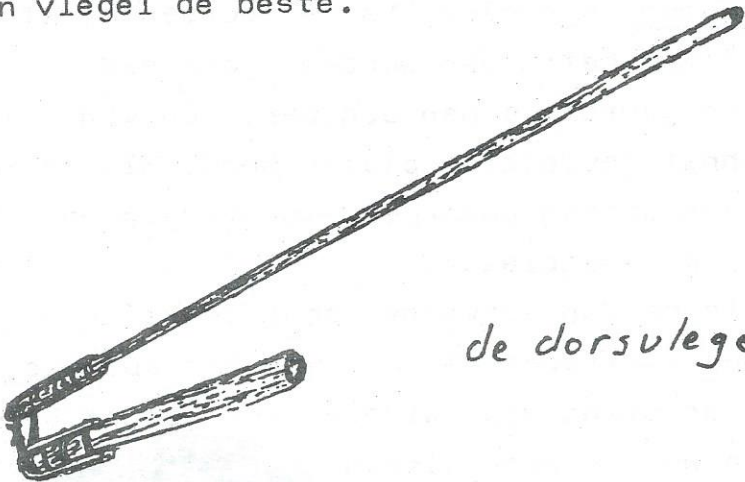
Later is de wan vervangen door de kafmolen : een door mankracht aangedreven schoepenwiel, dat al draaiend voor wind zorgde, zodat het kaf kon worden weggeblazen.

de wan

De dorsvlegel. Hiermee werden de graankorrels uit de aren geslagen op de dorsvloer. Aan de lange stok zat met een riempje een slaghout, de zgn. klippel. Iedere boer vond zijn vlegel de beste.

de dorsvlegel

INHOUDSOPGAVE.

De dieren.	blz. 2
Karakteristiek van Oosteind.	blz. 3
Veldnamen.	blz. 10
Boerderijen.	blz. 18
Het boerenleven.	blz. 27
Landbouwwerktuigen.	blz. 34

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

